

Boekbespreking

Inleiding

In deze boekbespreking worden drie boeken besproken, eerst afzonderlijk en daarna in onderlinge samenhang. Er zijn twee redenen om de boeken samen te bespreken: op de eerste plaats hebben ze alle drie betrekking op hetzelfde vakgebied: methoden en technieken van sociaal wetenschappelijk onderzoek, en op de tweede plaats 'mikken' ze alle op dezelfde doelgroep: studenten en afgestudeerden in de sociale wetenschappen. Het is dus zinvol ze onderling te vergelijken.

J. D. Cook en D. T. Campbell *Quasi-Experimental Design and Analysis Issues for Field Settings*, Rand McNally, New-York, 1979, 405 pag.

Het boek van Cook en Campbell is een uitwerking van het hoofdstuk 'The design and Conduct of Quasi-experiments in true Experiments in Field settings' van Cook en Campbell in M. Dunette (Ed.), 'Handbook of Industrial and Organisational Psychology', Rand McNally, 1976. Het boek kan gezien worden als de opvolger van het invloedrijke hoofdstuk van Campbell en Stanley, 'Experimental and Quasi-experimental Designs for Research', in 'Handbook for Research on Teaching', Gage, 1963, Rand McNally.

Het boek is ingedeeld in acht hoofdstukken: een hoofdstuk over het doel van wetenschappelijk onderzoek; een over de soorten validiteit; twee over het quasi-experiment (the Non Equivalent Control Group Design), inclusief de statistische analyse ervan; twee hoofdstukken over tijdreeksen; één inhoudelijke en één in statistische zin; een hoofdstuk over causale analyse, toegespitst op de zgn. 'padanalyse'; het laatste hoofdstuk is beschouwend van aard en richt zich op de 'Conduct of Randomized Experiments'.

In het eerste hoofdstuk komt het doel van het wetenschappelijk onderzoek aan de orde.

Dit is: het opsporen van wetenschappelijke verbanden in termen van oorzaak en gevolg. Het hoofdstuk (een kleine veertig bladzijden) besteedt vrijwel uitsluitend aandacht aan het begrip causaliteit. Op een overzichtelijke manier wordt uiteengezet welke betekenissen er in de diverse wetenschappelijke stromingen aan toegekend zijn. Het volgen van het betoog is niet eenvoudig, omdat de diverse stromingen soms erg cryptisch behandeld worden. Op het eind van het hoofdstuk wordt een overzicht gepresenteerd waarbij de auteurs aangeven wat zij onder causaliteit verstaan en door welke wetenschappelijke stroming ze beïnvloed zijn.

In vergelijking met Campbell en Stanley (1963) is er een verschil in stellingname te constateren. Met name is de stellingname ten opzichte van het positivisme veel genuanceerder. Dit blijkt ook uit het apart benadrukken van meer theoretische zaken als construct validiteit.

Een briljant hoofdstuk is hoofdstuk twee. Daarin worden de soorten validiteit uiteengezet. De interne en externe validiteit die Campbell en Stanley oorspronkelijk onderscheiden zijn uitgebreid met statistische conclusie validiteit en construct validiteit. Daarbij is zowel bij de construct validiteit als bij de externe validiteit het generalisatie-aspect benadrukt: De construct validiteit als generalisatie van empirische variabele naar theoretisch construct, de externe generalisatie als over tijden, plaatsen en personen. De soorten validiteit worden heel duidelijk aan elkaar gerelateerd. Het toevoegen van met name de construct validiteit is een belangrijk winstpunt. Tevens wordt hiermee een stukje onduidelijkheid weggenomen dat ontstaan is toen o.a. door Bracht en Glass (1968) naast de externe validiteit de ecologische validiteit geïntroduceerd werd. Dit begrip vertoonde verwantschap zowel met de externe als met construct validiteit.

De vier soorten validiteit geven de onderzoeker een goed begrippen-apparaat waarin ook buiten experimenteel- en quasi-experimenteel onderzoek uitstekend gewerkt kan worden.

In het derde hoofdstuk worden een aantal experimentele onderzoeksontwerpen bespro-

ken én de quasi-experimentele opzet bij uitstek: 'the Non Equivalent Control Group Design'. Aan de hand van een aantal plaatjes van uitkomsten worden de mogelijke bedreigingen van de validiteit besproken. Het werken met schema's en plaatjes is overigens een zeer belangrijk winstpunt vergeleken bij de meeste andere literatuur over dit onderwerp. Daarmee wordt bereikt dat de gegevens gemakkelijker gelezen en geïnterpreteerd kunnen worden. Met name worden zeer compact berekeningen en toetsingen samengevat.

Hoofdstuk vier is een uitstekend verhaal over de data-analyse van Non Equivalent Control Group Designs. Heel helder worden de diverse data-analyse mogelijkheden gepresenteerd zonder meteen in formules te vluchten. De hele opbouw van data-analyse mogelijkheden: de enkelvoudige variantie-analyse, de covariantie-analyse, het blokken en maten worden begripsmatig op een inzichtelijke manier aan elkaar gerelateerd en door middel van uitstekende figuren verduidelijkt. De sterk begripsmatige aanpak geeft een helder beeld van de diverse voor- en nadelen van de technieken.

Hoofdstuk vijf geeft een gedetailleerd overzicht van ontwerpen met herhaalde metingen. Behandeld wordt zowel de manier waarop een onafhankelijke variabele zich in de tijd kan voordoen, als de manier waarop de effecten daarvan zich kunnen manifesteren. Verder worden de diverse ontwerpen voor longitudinaal onderzoek besproken en de zwakke en sterke kanten ervan in termen van validiteit aangegeven.

Hoofdstuk zes gaat ook over tijdreeksen, vooral vanuit statistisch oogpunt: hoe kunnen tijdreeksen zo zuinig mogelijk worden beschreven. De auteurs kiezen daarbij voor de ARIMA modellen, zoals die door Box en Jenkins (1976) zijn ontwikkeld. Het hoofdstuk kan met goed recht dan ook opgevat worden als een (uitstekende) inleiding in de ARIMA modellen.

Hoofdstuk zeven draagt als titel 'Inferring cause from passive observation'. Het bevat een mengmoesje aan onderwerpen: het gebruik van dummyvariabelen in regressie-analyse, wat opmerkingen over padanalyse, een uitvoerige paragraaf over 'cross-lagged panel correlations' en tenslotte een paragraaf over het vaststellen van effecten in tijdreeksen.

Het laatste hoofdstuk van het boek 'The

conduct of randomized experiments' geeft een overzicht van het opzetten van experimenten, met name van de problemen die te verwachten zijn en van de situaties waarin experimenten, ook in veldsituaties, opzet kunnen worden.

Als we het boek als geheel bekijken, dan komen we tot de volgende constatering. Hoofdstuk één en acht van het boek staan wat op zichzelf. Hoofdstuk twee, drie en vijf zijn gedeegen hoofdstukken die in samenhang aangeven op welke wijze onderzoek opgezet kan worden en hoe een gekozen ontwerp beoordeeld kan worden. Deze hoofdstukken vormen een waardige opvolger van 'Campbell en Stanley'. Hoofdstuk vier, zes en zeven zijn meer gericht op de analyse van onderzoeksgegevens. Er is duidelijk minder samenhang dan bij de eerste hoofdstukken over ontwerpen. Hoofdstuk vier vergelijkt vooral de verschillende manieren om data uit quasi-experimentele onderzoeken te analyseren. Hoofdstuk zes geeft een inleiding in de statistische beschrijving van tijdreeksen. Hoofdstuk zeven bevat een allegaartje.

Kritiek is ook mogelijk op de onderlinge afstemming van hoofdstuk vijf, zes en zeven. Hoofdstuk vijf gaat over effecten in tijdseries, hoofdstuk zes gaat over de beschrijving van tijdreeksen vanuit een bepaald statistisch model, en hoofdstuk zeven bevat een paragraaf over effecten in tijdreeksen vanuit heel andere statistische modellen. Het onderlinge verband wordt echter niet gelegd. Het valt ook te betreuren dat in hoofdstuk zes geen aandacht is geschonken aan de mogelijkheden om binnen het gekozen ARIMA-model effecten vast te stellen én dat in het boek geen aandacht is geschonken aan het onderzoeken van tijdreeksen met behulp van de analyse van covariantiestructuren (vgl. Oud, 1981).

P. G. Swanborn, *Methoden van sociaal-wetenschappelijk onderzoek: Inleiding in de ontwerpstrategieën*, Boom, Meppel, 1981, 412 pag., f 39,50, ISBN 90 6009 470 0.

Het boek richt zich op de methodenleer van sociaal wetenschappelijk onderzoek; dat betekent dat de data-analyse enerzijds en kennis-theoretische relecties anderzijds onbesproken blijven. Tien van de elf hoofdstukken richten zich op de meer klassieke beschrijving van een methodenleer of, zoals de auteur het kwalifi-

ceert, op datgene wat van belang is voor de aanpakwijze van onderzoek, onafhankelijk van welke optiek je toegedaan bent. In het elfde hoofdstuk wordt uiteengezet wat symbolisch interactionistisch en etnomethodologisch onderzoek is.

In hoofdstuk één 'Spelregels en kernbegrippen' worden de spelregels besproken van onderzoeken, de soorten wetenschappelijke uitspraken, de variabelen en de waarden die variabelen kunnen aannemen. Voorts wordt een aantal begrippen besproken zoals objectiviteit, waarheid, geldigheid, informativiteit. Eén opmerking hierbij. Het begrip informativiteit wordt gehanteerd in de betekenis die Popper eraan toekent. Swanborn formuleert het als 'de mate van falsificeerbaarheid'. Daarmee wordt bedoeld dat er gezocht dient te worden naar kwetsbare uitspraken. Dit kan gebeuren door uitspraken te doen waarbij de kans op weerlegging van die uitspraken bij een toetsing aanzienlijk is. In het betoog wordt niet duidelijk gemaakt wat dit precies betekent. Een uitspraak als: 'Nog informatiever is een dergelijke uitspraak als we hem toepassen op alle Nederlandse studenten, en nog informatiever als hij voor alle Nederlanders wordt geformuleerd' (p. 20) suggereert een aanzienlijke overlap met het begrip generalisatie. Of informativiteit meer bedoeld is in de betekenis van een *a priori* waarschijnlijkheid, dat een bepaalde hypothese weerlegd kan worden óf meer een generalisatie van personen, plaatsen en tijden óf beide, is niet duidelijk.

Hoofdstuk twee 'Problemen, verklaringen en theorieën' beschrijft hoe wetenschappelijke theorieën tot stand komen en hoe problemen vertaald worden in diverse soorten probleemstellingen. Aan de hand van uitgewerkte voorbeelden wordt getoond hoe alternatieve verklaringen een rol kunnen spelen. Naast een uiteenzetting over het begrip causaliteit wordt ook besproken hoe dit verklaringsmodel in de praktijk werkt.

In hoofdstuk drie 'Onderzoeken en veranderen' wordt uitgebreid op de empirische cyclus ingegaan, waarnemen-vermoeden-verwachten-toetsen-evalueren. Naast het fundamenteel onderzoek komt het praktijkgerichte onderzoek aan de orde. Aan de hand van het model van Creemers en Hoebe (1978) wordt de uitgebreidere empirische cyclus van praktijkgericht onderzoek* aan de orde gesteld. Daarbij wordt stilgestaan bij de relatie onder-

zoeker en practicus. Het hoofdstuk wordt afgerond met een discussie over de waardevrijheid in het onderzoek.

In hoofdstuk vier 'Systemen en modellen' wordt uiteengezet welke soorten modellen te onderscheiden zijn. Ingegaan wordt op de keuze van eenheden van analyse en de relaties die tussen de variabelen kunnen bestaan. Op een duidelijke manier wordt de aggregatieproblematiek uit de doeken gedaan. Aan de hand van kruistabellen wordt verduidelijkt welke valkuilen er in de interpretaties van gegevens kunnen optreden.

Hoofdstuk vijf gaat in op de operationaliseringsproblematiek. Aan de hand van een aantal voorbeelden wordt uiteengezet hoe het 'begrip zoals bedoeld' zich kan verhouden tot de 'variabele zoals bepaald'. Er wordt aandacht besteed aan de meervoudige operationalisatie. Het belang dat de symbolisch interactionisten aan de operationalisatie hechten komt ook in dit hoofdstuk tot zijn recht. Daarnaast worden betrouwbaarheid en validiteit besproken.

Hoofdstuk zes gaat over het meten. De meer formele aspecten van het meten, zoals die in dit hoofdstuk aan de orde komen, stellen heel andere eisen aan de lezer dan de rest van het boek. Dit komt mede omdat het minder helder is geschreven.

Hoofdstuk zeven, 'Databronnen en onderzoeksstrategieën' is een goed overzicht van de soorten bronnen waar de onderzoeker over kan beschikken. Het bevat een uitstekend schema waarin een overzicht van directe en indirecte bronnen gegeven wordt. Duidelijk wordt gemaakt hoe onderzoeksstrategieën samenhangen met de diverse informatiebronnen.

In hoofdstuk acht wordt ingegaan op het experiment. Het experiment wordt door Swanborn gezien als middel om causale hypothesen te toetsen. In dit hoofdstuk worden een aantal pré-experimentele en een drietal experimentele opzetten besproken. Daarbij komt het probleem van de interne validiteit uitgebreid aan de orde. Daarnaast wordt kort ingegaan op tijdreeksonderzoek en evaluatieonderzoek.

In het negende hoofdstuk, 'De enquête' worden de soorten enquêtes besproken, groepsenquêtes, interviews, telefonische en schriftelijke enquêtes. Verder wordt aandacht geschonken aan diverse antwoordtendenties en aan de steekproeftrekking. Een aparte paragraaf wordt besteed aan de mogelijkheden

voor causale interpretaties in enquêtes. Dit gebeurt met behulp van elaboratietechnieken aan de hand van uitgewerkte voorbeelden.

In het tiende hoofdstuk wordt het veldonderzoek besproken. Als typerend voor het veldonderzoek wordt de open benadering van de onderzoeker genoemd. De interpretatie van de onderzoeker, zijn onderwijsvermogen, de manier waarop hij observeert staan daarbij centraal. De vraagstelling wordt pas specifiek in de loop van het onderzoek. In de laatste paragraaf worden de voor- en nadelen van het veldonderzoek nog eens systematisch opgesomd.

Het boek wordt afgesloten met een hoofdstuk over het symbolisch interactionisme. Dit hoofdstuk sluit aan bij het hoofdstuk over veldonderzoek. De stroming wordt eerst in een historisch perspectief geplaatst, daarna wordt uiteengezet wat de kenmerken ervan zijn. Daarbij wordt uitgebreid ingegaan op de ideeën van Blumer en Glaser en Strauss. In een slotparagraaf komt de etnomethodologie aan de orde als variant van het symbolisch interactionisme.

Tot slot een drietal opmerkingen.

1. In het boek wordt een nogal exclusief gebruik gemaakt van kruistabellen om een aantal verbanden inzichtelijk te maken. Andere mogelijkheden voor data-analyse komen niet of nauwelijks aan de orde.
2. Wat instrumentatie betreft is er een exclusieve aandacht voor bevragingstechnieken. Tests, schalen, observatie en inhoudsanalyse komen nauwelijks aan bod.
3. Het ontdekken van causale verbanden wordt té exclusief gekoppeld aan het experiment. O.i. had deze problematiek best een centrale plaats in het boek kunnen krijgen. Het kunnen ontdekken van causale verbanden is immers een belangrijk doel voor veel, ook niet experimenteel onderzoek. De bespreking van de soorten validiteit, die nu nogal exclusief aan het experiment gekoppeld is, zou daarmee een wat algemener karakter kunnen krijgen.

Meerling (collectief van 14 schrijvers), *Methoden en technieken van psychologisch onderzoek*, deel I: *Model, observatie en beslissing*, Boom, Meppel, 1980, 275 pag., f 37,50, ISBN 90 6009 438 7.

Meerling (collectief van 11 schrijvers), *Methoden en technieken van psychologisch onder-*

zoek, deel II: *Data-analyse en psychometrie*, Boom, Meppel, 1981, 242 pag., f 39,50, ISBN 90 6009 469 7.

Meerling is een schrijverscollectief van de vakgroep 'methoden en technieken' van de subfaculteit Psychologie van de Rijksuniversiteit te Leiden. Het werk is ontstaan uit het onderwijs dat aan voorkandidaten is gegeven. Het bestaat uit twee delen: deel I over model, observatie en beslissing; deel II over data-analyse en psychometrie.

Het eerste hoofdstuk van deel I handelt over wetenschap en methodologie in het algemeen. Een aantal wetenschapsopvattingen wordt besproken, waarbij het kritisch rationalisme de meeste aandacht krijgt.

In hoofdstuk twee wordt kort ingegaan op operationaliseren en operationalisme. Verder bevat het een uitstekend en modern overzicht van meten en meetschalen en worden een aantal wiskundige modellen behandeld, zowel inhoudelijke als data-analytische.

Hoofdstuk drie gaat over beslissen. Eerst wordt een intuïtieve inleiding gegeven, daarna volgt een formele weergave van de beslissingstheorie en wordt aangetoond dat statistische procedures opgevat kunnen worden als beslissingsproblemen.

Hoofdstuk vier handelt over de exploratieve analyse van gegevens. In feite wordt een aantal onderwerpen uit de beschrijvende en verklarende statistiek behandeld waarbij vooral uitvoerig op regressie-analyse wordt ingegaan.

In hoofdstuk vijf, over dataverzamelmethode, komt een groot aantal onderwerpen aan bod, niet alleen de beloofde dataverzamelmethode – zoals vragenlijsten, observatie, schalen, tests, vergelijken van stimuli – maar ook de validiteit en betrouwbaarheid van deze methoden. In dit kader wordt ook de klassieke testtheorie en de generaliseerbaarheidstheorie behandeld. Het hoofdstuk heeft dan ook meer een samenvattend dan een eksperimenterend karakter.

Het zesde hoofdstuk behandelt het experimentele ontwerp. De voornaamste opzetten worden aangeduid, waarbij aangegeven wordt op welke wijze deze opzetten geanalyseerd kunnen worden. In de slotparagraaf wordt kort de interne en externe validiteit van de opzetten besproken.

Het laatste hoofdstuk van deel I behandelt verwerkingstechnieken. Aan de orde komen

de Guttmanschaal, factoranalyse en analyse van contingentietabellen. Het is bedoeld als voorloper op het tweede deel.

Deel II van Meerling handelt over data-analyse en psychometrie. Onder psychometrie verstaan zij elke weergave van data door middel van een wiskundig model. Zij onderscheiden daarbinnen schaaltechnieken als middel om getallen toe te kennen aan aspecten van objecten en multivariate analyse als middel om data te reduceren.

De eerste hoofdstukken gaan over schaaltechnieken, de laatste hoofdstukken over multivariate analyse. De hoofdstukken over schaaltechnieken openen met een analyse van het begrip gelijkenis en hoe deze gelijkenissen geanalyseerd kunnen worden door ze in afstanden om te zetten.

Hoofdstuk drie gaat verder in op de meerdimensionale schaaltechnieken. Daarin wordt aangegeven hoe de technieken in de loop van de jaren ontstaan zijn. Deze historische schets geeft een uitstekende indruk van de samenhang die er tussen de diverse methoden is.

Hoofdstuk vier en vijf gaan over de analyse van dominantiegegevens. Hoofdstuk vier behandelt de deterministische modellen, met name het ontvouwingsmodel voor preferentie-data en scalogramanalyse, elk met zijn varianten en ontwikkelingen.

Hoofdstuk vijf gaat in op probabilistische modellen en daarmee op de modernere ontwikkelingen van de testtheorie als het Rasch-model.

De laatste drie hoofdstukken van deel II behandelen de multivariate analyse.

Hoofdstuk zes gaat uitvoerig in op regressie-analyse, terwijl ook principale componentenanalyse en canonische correlatie aan bod komen.

Onder de titel 'Multivariate analyse van categorische data' wordt in hoofdstuk zeven regressie met dummy variabelen behandeld en wordt getoond hoe dit ingepast kan worden in discriminantanalyse en analyse met canonische correlaties.

In hoofdstuk acht tenslotte komen de analyse van causale modellen met multivariate technieken aan bod, in het bijzonder met behulp van factoranalyse en structurele modellen (LISREL).

Meerling is geen neutraal boek, waarin een exposé wordt gegeven over de methoden en

technieken van onderzoek. Het kan op twee manieren gekarakteriseerd worden: het is geschreven vanuit het perspectief van data-analyse én het legt daarbij sterk de nadruk op het gebruik van modellen. Het data-analytische perspectief houdt in dat naar onderzoeken wordt gekeken vanuit het perspectief van de gegevens die een onderzoek oplevert. Het modelmatige houdt in dat onderzoeken gezien wordt als het zoeken naar modellen die passen bij de vraagstelling van het onderzoek en bij de verzamelde gegevens. Statistiek is in dit licht een middel om over de adequaatheid van deze modellen te beslissen.

De data-analytische invalshoek is in alle hoofdstukken wel aanwezig. Maar dit geldt niet voor de modelmatige. Dit laatste perspectief komt het meest uitgesproken naar voren in de hoofdstukken over operationaliseren en beslissen in deel I en in de hoofdstukken over schaaltechnieken in deel II. Dit zijn ook de sterkste hoofdstukken uit het boek en maken de aanschaf of het gebruik al zonder meer de moeite waard. De andere hoofdstukken hebben ieder hun eigen tekortkomingen. In deel I is het hoofdstuk over de exploratieve analyse van gegevens nauwelijks beslissingstheoretisch van invalshoek, de overlap met de traditionele statistiek is erg groot en nieuwere ontwikkelingen op het gebied van exploratieve analyse van data komen niet aan bod. De hoofdstukken over dataverzamelingstechnieken en het experimentele ontwerp zijn traditioneel en geven vooral een overzicht van het terrein. Het hoofdstuk over verwerkingstechnieken is rommelig, terwijl het gedeelte over de analyse van categorische data duidelijk achterhaald is.

Bij deel II vallen de twee hoofdstukken over multivariate analyse uit de boot. Het ene hoofdstuk is sterk statistisch. Het andere, over categorische data, bevat een aantal op zich interessante verbanden tussen verschillende analysewijzen; op grond van de verschaft informatie zijn deze verbanden echter nauwelijks te plaatsen.

Bij een benadering, zoals die door Meerling is gekozen, treden een tweetal dilemma's op: hoever moet worden gegaan met statistische en mathematisch bewijsvoeringen en hoever moet worden gegaan met rekenprocedures. Door Meerling is vrij consequent gekozen voor een begripsmatige aanpak. Over het algemeen wordt statistische informatie slechts gegeven voor zover het nodig is voor goed begrip van de

methode of techniek die wordt besproken. Rekenprocedures komen in het geheel niet aan de orde. Dit betekent dat Meerling geen boek is dat op zichzelf gehanteerd kan worden om onderzoek op te zetten en uit te voeren. Verondersteld wordt kennis van de statistiek, liefst vanuit beslissingstheoretische oriëntatie. Bovendien kan de kennis die met Meerling wordt verworven niet rechtsstreeks worden toegepast. Daarvoor moet men zich verder in de betreffende techniek verdiepen en zich de nodige (computer)algoritmen eigen maken.

Het boek is up-to date met uitzondering van de analyse van categorische data. De analyse technieken die hiervoor de laatste tien jaar zijn ontwikkeld, op basis van schaaltechnieken en het loglineaire model, komen niet aan bod.

Vergelijking

Omdat enerzijds absolute criteria niet gemakkelijk eenduidig te formuleren zijn en omdat anderzijds de boeken ons inziens alle drie uitstekend bruikbaar zijn voor een doktoraalcursus 'opzet van onderzoek', zullen we ze onderling vergelijken op een aantal punten.

1 Het vakgebied waaruit de boeken afkomstig zijn

De afkomst van de boeken blijkt het duidelijkst uit de gehanteerde voorbeelden. Voor Swanborn is dat de sociologie, voor Meerling de psychologie en voor Cook & Campbell de organisatiepsychologie. Swanborn en Cook & Campbell richten zich op de gehele sociale wetenschappen, Meerling vooral op de psychologie. In feite zijn het alle drie boeken die in elk van de disciplines bruikbaar zijn.

2 De moeilijkheidsgraad

De moeilijkheidsgraad kan uitgesplitst worden in leesbaarheid, niveau van de informatie of complexiteit, bouw en didactische hulp die nodig is. De leesbaarheid van Swanborn en Meerling is zonder meer uitstekend te noemen. Cook & Campbell is veel minder leesbaar. De zinsconstructies zijn ingewikkeld en ook de voorbeelden zijn vaak niet verhelderend.

Het niveau van informatie is ook duidelijk verschillend. Swanborn is het eenvoudigste en Meerling het lastigste. Cook & Campbell zitten daar tussenin, maar wel dichter bij Meerling. De opbouw van Meerling is het minst sterk, enkele hoofdstukken zijn erg verwarrend. Swanborn is wellicht het enige boek dat zonder

hulp door studenten bestudeerd kan worden. Dit komt niet alleen door het niveau, maar ook door de opdrachten die in de stof verwerkt zijn. Met name Meerling eist een behoorlijke voorkennis aan statistiek; dit is in mindere mate het geval bij Cook & Campbell. Die voorkennis is niet noodzakelijk bij Swanborn.

3 De optiek van waaruit de stof behandeld wordt

Swanborn is de enige die de wetenschapstheoretische reflectie ook laat doorwerken in de rest van het boek. Meerling is meer data-analytisch georiënteerd, terwijl de wetenschapstheoretische discussie nauwelijks aandacht krijgt. Cook & Campbell besteden weliswaar een omvangrijk hoofdstuk aan de wetenschapstheorie, maar in de rest van het betoog komt dit nauwelijks aan bod.

4 De aandacht voor de relatie wetenschapstheorie – onderzoekspraktijk

Swanborn en Cook & Campbell gaan allebei in op het doel van de wetenschap en de rol die onderzoek daarin speelt. Bij Swanborn werkt dit ook nog door in de andere hoofdstukken. Bij Cook & Campbell is het een op zichzelf staand verhaal gebleven.

5 De aandacht voor dataverzameling en -analyse

De instrumentatie- en dataverzamelingstechnieken komen in geen van de drie boeken goed tot hun recht. Als de lezer met behulp van deze boeken zou moeten leren hoe tests of vragenlijsten geconstrueerd moeten worden, schieten ze in dat doel te kort. De data-analyse komt alleen bij Cook & Campbell en Meerling aan de orde. Beiden hanteren daarbij een sterk conceptuele benadering: met name de systematische relatering aan het lineaire model komt bij Cook & Campbell uitstekend uit de verf. Meerling besteedt meer aandacht aan niet-lineaire analysetechnieken.

6 Overlap

De boeken vullen elkaar in die zin aan, dat Swanborn sterk gericht is op het bijbrengen van het begrippenapparaat en het meest systematisch wetenschapstheoretische reflectie geeft. Meerling en Cook & Campbell zijn sterker op de data-analyse gericht. Met andere woorden: Van Swanborn leer je over onderzoek praten. Van Cook & Campbell leer je hoe een onder-

zoekopzet eruit ziet. Meerling en Cook & Campbell bieden inzicht in de data-analyse.

C. Boonman
M. Zwarts

K. Giffin en B. R. Patton, *Grondslagen van de interpersoonlijke communicatie*. Van Loghum Slaterus B.V. Deventer, 1981, 315 pag., f 45,-, ISBN 90 6001 6327.

Anders dan de titel doet vermoeden is 'Grondslagen van de interpersoonlijke communicatie' een vlot leesbaar en ook smeug boek. Veel voorkennis is niet nodig. De titel is echter in een ander opzicht minder juist. Communicatie wordt gedefinieerd als het 'scheppen en interpreteren van betekenissen' (p. 11); interpersoonlijke communicatie, nl. de overdracht van "van aangezicht tot aangezicht" tussen personen die zich voortdurend van elkaar bewust zijn' (p. 19). Men neemt dus nogal wat op zich wanneer men belooft van dit omvangrijke gebied de grondslagen te zullen behandelen. In werkelijkheid gaat het boek vrijwel uitsluitend over het bevredigen van de menselijke behoefte aan goedkeuring en bewondering – alsof interpersoonlijke communicatie alleen daartoe zou dienen. De kern van de interpersoonlijke communicatie, nl. de overdracht van informatie is min of meer uit het beeld verdwenen. De rechter die beter wil communiceren met de verdachte, de journalist met de informant, de verkoper met de klant, vinden in het boek van Giffin en Patton weinig van hun gading.

Een nogal exploitatieve gerichtheid op de medemens wordt gepropageerd: 'Interactie met andere personen is een noodzakelijke voorwaarde voor ons persoonlijk welzijn. De kwaliteit van onze interpersoonlijke communicatie is van grote invloed op onze persoonlijke groei, ons geestelijk welzijn en de mate waarin wij erin slagen onze omgeving te beïnvloeden' (p. 61), zo staat het er. Het boek had beter kunnen heten: 'Zelfactualisatie door interpersoonlijke communicatie' of: 'Hoe wordt het leven weer de moeite waard.'

De analyse is ongeveer als volgt: goede interpersoonlijke communicatie draagt bij tot persoonlijke ontwikkeling, gebrek aan ver-

trouwen, barrières tussen groepen en groeperingen, en vervreemding belemmeren goede interpersoonlijke communicatie en dus ook persoonlijke ontwikkeling. Om een idee te geven van doeltreffende communicatie zoals de schrijvers zich dat voorstellen dient het volgende voorbeeld: 'Stel dat Jan in de mensa een meisje ontmoet, Suze geheten. Aangezien er aan zijn tafeltje een plaatsje vrij is, nodigt hij haar uit te gaan zitten. Er worden een paar woorden gewisseld, maar aanvankelijk blijkt Suze erg gespannen. Naarmate de discussie vordert, voelt Jan zich steeds meer tot haar aangetrokken. Geleidelijk aan komt het gesprek op persoonlijker terrein en kennelijk voelt Suze zich zo ongelukkig dat ze besluit Jan in vertrouwen te nemen. Suze is ziek geweest en heeft net enkele dagen geleden haar lessen hervat. Tot overmaat van ramp heeft iemand gisteravond, toen ze op weg was van de bibliotheek naar haar flat, geprobeerd haar aan te randen. Jan is verlegen en geschokt door deze mededeling, maar hij heeft erg met haar te doen. Door haar gedrag heeft Suze laten blijken 1. dat ze Jan wel mag, en 2. dat ze hem vertrouwt. Ongeacht of er al dan niet een liefdesverhouding uit kun kennismaking zal voortvloeien, bestaat er vanaf dit moment een draad die de levens van Jan en Suze verbindt. Beiden voelen zich in zekere mate betrokken bij het wel en wee van de ander (p. 212). De succesformule is eenvoudig: voer de zelfonthulling geleidelijk op!

'Grondslagen van de interpersoonlijke communicatie' staat vol met interessante en leuke informatie. Voor beroepsopleidingen in het welzijnswerk lijkt me dit boek bepaald niet ongeschikt – al was het alleen al vanwege de talrijke oefeningen na elk hoofdstuk.

Wie niet moeilijk wil doen over het soms reclameachtige taalgebruik, de moraliserende toon, de te berde gebrachte clichés over de maatschappij (zoals: de complexiteit en mobiliteit van onze geautomatiseerde samenleving heeft geleid tot een steeds toenemende depersonalisatie. De resulterende behoefte aan het hernieuwd aanhalen van de interpersoonlijke banden is dan ook een van de hoofdthema's van onze tijd (p. 209)), de talloze herhalingen, de hier en daar wat geforceerd aandoende vertaling, kan aan het boek van Giffin en Patton niettemin leerzaam plezier beleven.

H. F. Stroet

Mededelingen

Congres 'De kwaliteit van het onderwijs'

Ter gelegenheid van het tienjarig bestaan organiseert het Research Instituut voor het Onderwijs in het Noorden op 28 en 29 maart 1983 in de Aula van de Rijksuniversiteit te Groningen een congres rond het thema 'De kwaliteit van het onderwijs'. Inleidingen zullen worden gehouden door prof. C. Clark, prof. B. Creemers, prof. A. D. de Groot, prof. T. Husén, prof. H. Leune, prof. W. van der Linden, prof. U. Lundgren en prof. W. Meijnen. Er wordt uitgegaan van 250 congresgangers. De kosten bedragen f 50,-.

Voor nadere informatie: R.I.O.N., Nieuwe Stationsweg 5-9, 9751 SZ Haren, tel.: 050-34 96 43/34 97 93.

Pedagogendag 'Werk in Uitvoering'

Op 19 maart 1983 wordt in Utrecht een landelijke Pedagogendag gehouden, waarop theoretische en historische pedagogen elkaar informeren over hun onderzoek. De kosten bedragen f 10,-.

Voor nadere inlichtingen: Instituut voor Pedagogische en Andragogische Wetenschappen Rijksuniversiteit Utrecht, Postbus 80.140, 3508 TC Utrecht, tel.: 030-53 48 80.

Cursus Nederlandse Vereniging van Gebruikers van Online Informatiesystemen

VOGIN verzorgt al jaren een beginnerscursus voor online literatuur zoeken. Als vervolg op deze cursus wordt nu gestart met vervolgcursussen per vakgebied. Als eerste wordt op 3 maart 1983 de vervolgcursus onderwijskunde gegeven. Deze is ontwikkeld in nauwe samenwerking met de S.V.O. Deelnemers behoeven niet noodzakelijk de beginnerscursus gevolgd te hebben, maar dienen wel enige ervaring te hebben op het gebied van online literatuur zoeken en over enige kennis van het vakgebied te beschikken. De cursus wordt gehouden in Utrecht; de kosten bedragen f 150,-.

Nadere inlichtingen zijn verkrijgbaar bij: A.

Hooijmans, S.V.O., Pletterijkade 50, 2515 SH 's-Gravenhage, tel.: 070-82 43 21
Aanmeldingsformulieren kunnen worden aangevraagd bij: KNAW, mevrouw K. Farrow, Postbus 19121, 1000 GC Amsterdam, tel.: 020-22 29 02.

Studieconferentie 'Computers en Onderwijs'

Het Centraal Overleg voor Audiovisuele Media (C.O.V.A.M.) te Hoevelaken en het Centrum voor Onderwijs en Informatietechnologie (C.O.I.) te Enschede organiseren ter gelegenheid van de officiële opening van het C.O.I. op 18, 19 en 20 mei 1983 een driedaagse studieconferentie met als thema 'Computers en Onderwijs' in de Technische Hogeschool Twente te Enschede.

Voor nadere inlichtingen kan men zich wenden tot:

C.O.V.A.M., Postbus 30, 3870 CA Hoevelaken, tel. 03495-3 42 14, tst. 210, J. H. A. Simhoffer en

C.O.I. p/a T.H. Twente, Postbus 217, 7500 AE Enschede, tel. 053-89 21 90, dr. J. Moonen

Inhoud andere tijdschriften

Pedagogisch Tijdschrift/Forum voor Opvoedkunde

7e jaargang, 1982, nr. 10

Schoolgerichte nascholing in het volwassenenonderwijs: tussen ideaal en werkelijkheid, door A. J. J. Bakker en L. A. Staalteker
Academisering van de Volksschullehrerbildung in West-Duitsland van 1950 tot 1970, door J. De Vuyst

Driestromenland in de literatuur over weglopen, door H. L. W. Angenent en B. M. W. A. Beke

Het innovatieproject ervaringsgericht, door F. Laevers

Tijdschrift voor Orthopedagogiek

21e jaargang, 1982, nr. 11

De bijdrage van het BuO aan de zorg om Leentje, door A. van der Leij
Over het bouwen van zandkastelen, door C. M. van Rijswijk
Samenwerkingsproject Amersfoort, door J. Drapers en K. van der Wolf
Onderzoek ten dienste van het samenwerkingsproject BuO-BaO/Amersfoort, door K. van der Wolf
Handelingsplannen in het project 'integratie LOM-MLK' in Breukelen, door E. Kool
Speciaal onderwijs... je moet er wat mee! door P. de Beer
Zorgbreedtegrenzen glijden, door A. van der Heijden
Interne integratie als vernieuwingsstimulus, door A. A. Wielenga
Integratie en improvisatie, door R. de Groot

Tijdschrift voor Orthopedagogiek
21e jaargang, 1982, nr. 12

Edelfascisten 2, door T. Pauka
Wie niet horen wil, wil ook niet voelen (2), door J. van Weelden
Van open naar gesloten leefsituaties: een handelingsgericht continuüm, door J. E. Rink
Uit het afscheidwoord van prof. dr. J. Reiling
Stafleden van De Marke over zeer Intensieve Behandeling
Op zoek naar uitbreiding van werkvormen binnen een VBO-ZMOK-school, door H. B. Emsbroek
Krisisopvang, een visie op hulpverlening, een aanzet tot beleidsmatig behandelingsdenken-team 'Berkenoord'

'Wij zitten hier niet voor straf' door D. van Bennkom e.a.

Ontvangen boeken

Brokerhof, D. en W. Ytsma, *Een nieuwe kijk op godsdienstonderwijs*, Christelijk Pedagogisch Studiecentrum, Hoevelaken, 1982, f 9,25

Dekkers, P., *Werkplan Taal, 3. Taalbeschouwing*, Amphi-reeks, Malmberg, 's-Hertogenbosch, 1981, f 23,-

Hoogeveen, P. en J. Winkels, *Het didactische werkvormenboek; variatie en differentiatie in de praktijk*, Dekker & Van de Vegt, Nijmegen, 1982, f 37,50

Houtkoop, W., E. van Eck, H. Lington, *Schriftelijk onderwijs onderzocht*. SVO-reeks 65, Flevodruk, Harlingen, 1982

Neer, R. van, *Het leren: 1. Leertheorieën en de betekenis ervan voor het onderwijs, 2. Hoofdstukken uit de psychologie en de betekenis ervan voor het onderwijs*, Amphi-reeks, Malmberg, 's-Hertogenbosch, 1982, f 47,50 resp. f 37,50

Roeck, Br. P. de, *Omgaan met idealen*, De Toorts, Haarlem, 1982, f 7,50

Roeck, Br. P. de, *De harde kern van een zachte sector*, De Toorts, Haarlem, 1982, f 24,50

Ten geleide

Begin 1982 publiceerden de bewindslieden van Onderwijs en Wetenschappen en de minister van Landbouw en Visserij een discussienota ter voorbereiding van een wet inzake de opzet en inhoud van een nieuw stelsel van voortgezet onderwijs in ons land. De nota is getiteld 'Verder na de Basisschool'. Conform het regeerakkoord dat de programma-grondslag vormde van het toenmalig kabinet (dat bestond uit ministers van het C.D.A., de P.v.d.A. en D'66), gaat de nota er van uit dat het huidige categoriale stelsel van voortgezet onderwijs moet worden vervangen door een stelsel van geïntegreerd voortgezet onderwijs. De nota is bedoeld om de menings- en besluitvorming voor te bereiden over het vormgeven van vier beleidsuitgangspunten die in 1973 aanleiding waren om te starten met middenschoolexperimenten, te weten:

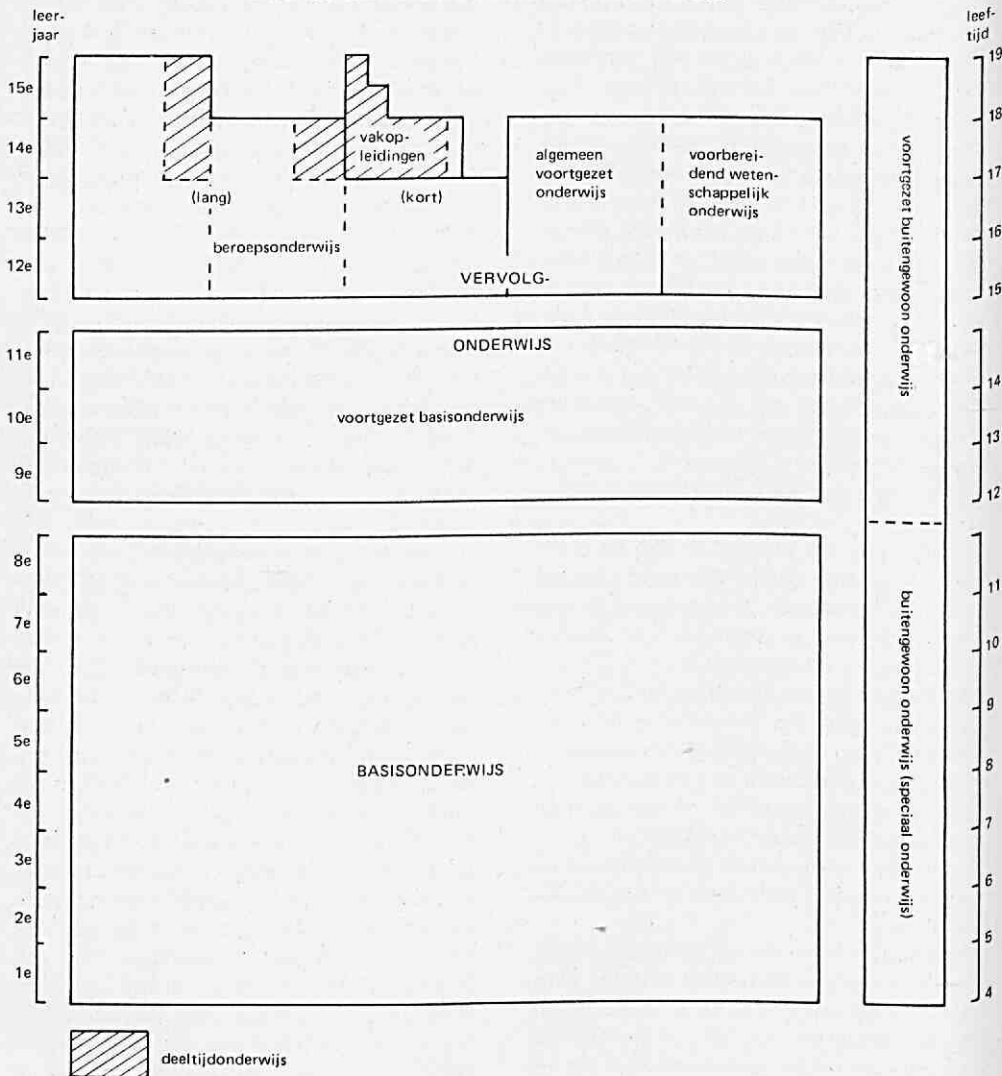
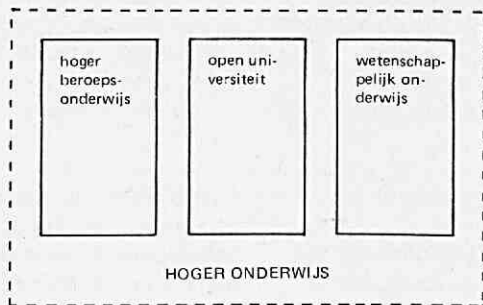
- uitstel van verplichte studie- en beroepskeuze,
- voortzetting van het streven van de basisschool om door middel van aanbidding van een gedifferentieerd onderwijs alle leerlingen gelijkwaardige mogelijkheden te bieden hun talenten te ontplooiën,
- verbreding van het onderwijs- en vormingsaanbod: naast de ontwikkeling van bekwaamheden op het gebied van kennisverwerving, ook aandacht voor de ontwikkeling van de creatief/artistische, technische, huishoudelijke en sociale vaardigheden,
- aanbieden van passende onderwijsleersituaties voor zowel individuele als sociale ontwikkeling.

Voorgesteld wordt om een nieuw schooltype te creëren met een cursusduur van drie jaar: voortgezet basisonderwijs. Deze school wordt voor alle leerlingen verplicht en vervangt de bestaande schooltypen in de eerste fase van het voortgezet onderwijs. Het is de bedoeling dat de leerlingen met eenzelfde breed onderwijsaanbod worden geconfronteerd. Het wordt van groot belang geacht dat alle leerlingen een zo hoog mogelijk ontwikkelingsniveau bereiken. Er zullen, aldus de nota, gemeenschappelijke

basis-eindtermen zijn, die wettelijk worden voorgeschreven. Pas nadat het voortgezet basisonderwijs is doorlopen (waarbij de mogelijkheid wordt geboden dat de studieduur een jaar langer is dan de cursusduur) biedt het beoogde nieuwe stelsel van vervolgonderwijs gelegenheid tot institutionele differentiatie. Leerlingen kunnen dan kiezen voor beroeps- of algemeen voortgezet/voorbereidend wetenschappelijk onderwijs. De beleidsvoornemens over de structuur en inrichting van deze tweede fase zijn nader uitgewerkt in de nota 'Tweede Fase Vervolgonderwijs' die in september 1982 werd gepubliceerd (eveneens als discussiestuk) onder verantwoordelijkheid van de ministers Deetman en De Koning. Zij maakten deel uit van een ten opzichte van begin 1982 gewijzigd kabinet, dat niet langer kon rekenen op de parlementaire steun van de P.v.d.A. In de nota over de tweede fase wordt het op pag. 94 afgedrukte schema van de beoogde toekomstige onderwijsstructuur gepresenteerd.

Over de genoemde beleidsnota's is een brede maatschappelijke discussie op gang gekomen. Diverse adviesorganen van de regering hebben advies uitgebracht, waaronder de Onderwijsraad, de Sociaal-Economische Raad, de Harmonisatieraad Welzijnsbeleid en het Sociaal en Cultureel Planbureau. Tijdens de formatie van het huidige kabinet Lubbers hebben de coalitiepartners C.D.A. en V.V.D. afgesproken dat de vigerende beraadslagingen en consultaties over een nieuw stelsel van voortgezet onderwijs zullen worden voortgezet (evenals trouwens de lopende experimenten met de middenschool), hoewel er in de periode van 1982 tot 1986 geen beslissingen over een daadwerkelijke herziening van het bestaande stelsel zullen worden genomen. Besluitvorming hierover is verschoven naar een later moment (1988?) en mede afhankelijk gesteld van de resultaten van (nog te entameren!) evaluatieonderzoek.

De redactie van Pedagogische Studiën heeft gemeend aan het debat over de structuur en inrichting van ons stelsel van voortgezet on-

Schema 1 *Beoogde toekomstige onderwijsstructuur*

derwijs een onderwijskundige bijdrage te moeten leveren. Dit themanummer beoogt een

kritische, sociaal-wetenschappelijke reflectie op de genoemde beleidsvoornemens. De re-

dactie heeft bewust gekozen voor een belichting van deze voornemens vanuit een beperkt aantal gezichtspunten. Dit themanummer beoogt geen volledigheid. De volgende thema's zijn door de redactie van belang geacht:

- het schoolwerkplan van het beoogde nieuwe schooltype (Creemers)
- de voorgestelde verdere verbreding van onderwijsaanbod in overwegend non-cognitieve richting (Leune)
- de bijdrage van het voortgezet basisonderwijs aan de ontwikkeling van sociale competentie (Matthijssen)
- de problematiek van differentiatie en selectie (De Koning)

- de eindtermen van het voortgezet basisonderwijs (Terwel)
- de juridische vormgeving van de beleidsvoornemens inzake het voortgezet basisonderwijs (Akkermans)

De redactie hoopt dat dit themanummer stimuleert tot verder onderwijskundig theoretisch en empirisch onderzoek naar de structuur en inrichting van het voortgezet onderwijs in ons land.

Namens de redactie,

J. M. G. Leune en J. F. Vos